

עיונים לפרשת שופטים עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה טלפקס 04-6790632
לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

היחס הראוי לגר

הרב מנשה צימרמן

גר הוא כישראל

הרי הוא אב כל העולם כולו שנכנסין תחת כנפי שכינה".
כהמשך למהלך זה המשווה את הגר לישראל, ראוי לציין בקצרה את דעת הרמב"ם במחלוקת נוספת. הרמב"ם סובר שגם גר יכול להגיע למדרגת נביא⁷. לעומתו רבי יהודה הלוי סובר אינו יכול לזכות בנבואה⁸.

גר לעניין שררה

עד כה ראינו שיש להשוות את הגר לשאר ישראל לפי שיטת הרמב"ם. לאור דברים אלו יש להתבונן בציווי מיוחד שהצטוונו בפרשת השבוע. בתוך פרשת ציווי המלך התורה מאריכה בכך שיש להמליך רק מלך מעם ישראל: "מִקְרָב אֶחָיִךְ תִּשֶׂים עֲלֶיךָ מֶלֶךְ, לֹא תִנְכַל לִתֵּת עֲלֶיךָ אִישׁ נָכְרִי אֲשֶׁר לֹא אֶחָיִךְ הוּא"⁹.

חז"ל¹⁰ הרחיבו דין זה גם לגר וגם לכל השררות¹¹, וכך פסק הרמב"ם¹²:

"אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהיה אמו מישראל שנאמר 'לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא', ולא למלכות בלבד אלא לכל שררות שבישראל... שנאמר 'מקרב אחיך תשים עליך מלך' - כל משימות שאתה משים עליך לא יהו אלא מקרב אחיך".

מדוע הגר אינו יכול לקבל מינוי של שררה אם הוא אכן שווה לישראל לכל דבר?

ספר החינוך¹³ מסביר שבני אברהם יצחק ויעקב הם רחמנים בני רחמנים ובעלי מידות טובות, ולכן התורה רצתה שהם אלו שישלטו על הציבור, ירחמו עליהם ויאהבו את האמת, הצדק והיושר. ספר החינוך מדמה זאת למה שחכמי הטבע אומרים ש"טבע האב צפון בבניו". כלומר, התכונות שהאב רכש בימי חייו נמצאות בפוטנציאל אצל בנו. לכן לבנו של אדם צדיק ישנה נטייה להיות גם צדיק, וכן להפך.

הרמב"ם מודה שישנן תכונות ומידות המיוחדות רק לעם ישראל. דוגמה לכך יש בפירוש המשנה¹⁴ על הנאמר "ובושת פנים לגן עדן, יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו שתבנה עירך במהרה בימינו ותן חלקנו

התורה מצווה פעמים רבות על יחס אוהב כלפי הגר. הרמב"ם¹ מונה זאת כמצוות עשה:

"שצונו לאהוב את הגרים והוא אמרו יתברך 'ואהבתם את הגר'², ואף על פי שהיה נכלל בזה עם ישראל באמרו 'ואהבת לרעך כמוך', לפי שזה הגר - גר צדק, אבל בעבור שנכנס בתורתנו הוסיף לו הא-ל-אהבה וייחד לו מצוה נוספת... וברוב המדרשות בארו שהא-ל-יתעלה צונו על הגר כמו שצונו על עצמו יתעלה אמר 'ואהבת את ה' אלוקיך'³ ואמר 'ואהבתם את הגר'".

אחד המקורות החשובים והמרתקים בנושא היחס לגר הוא איגרת ששלח הרמב"ם לעובדיה הגר. באיגרת זו הרמב"ם מעודד ומחזק את עובדיה הגר ומסביר לו את חשיבות מעמדו של הגר. הרמב"ם מסביר שאין שום הבדל בין ישראל לגר.

נביא כאן קצת מלשונו המאלפת של הרמב"ם בנידון. עובדיה הגר שאל את הרמב"ם כיצד ראוי שיתפלל, וזו היא תשובתו:

"יש לך לומר הכל כתקנן ואל תשנה דבר אלא כמו שיתפלל ויברך כל אזרח מישראל כך ראוי לך לברך ולהתפלל... ועקר הדבר שאברהם הוא שלמד כל העם והשכלים והודיעם דרך האמת ויחודו של הקב"ה ובעט בעבודה זרה והפר עבודתה והכניס רבים תחת כנפי השכינה ולמדו והורם, וצוה בניו ובני ביתו לשמר דרך ה'... לפיכך כל מי שיתגייר עד סוף כל הדורות וכל המייחד שמו של הקב"ה כמו שכתוב בתורה - תלמידיו של אברהם אבינו ובני ביתו הן... נמצא אברהם אבינו אב לזרעו הכשרים ההולכים בדרכיו ואב לתלמידיו והם כל גר שיתגייר... מאחר שנכנסת תחת כנפי השכינה ונלוית על ה' אין כאן הפרש בינינו ובין... הרי הוא אומר בישעיה⁵ 'ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילנו ה' מעל עמו' - אין שם הפר כלל בינינו וביןך לכל דבר".

הרמב"ם פוסק בדרך זו גם בהלכות ביכורים⁶:

"הגר מביא וקורא לפי שנאמר לאברהם 'אב המון גויים נתתיך'

1 ספר המצוות, עשה רז.
2 דברים י, יט.
3 דברים ו, ה.
4 איגרות הרמב"ם, עמ' רלב-רלג במהדורת הרב שילת. סימן רצג במהדורת בלאו.
5 נו, ג.
6 ד, ג.

7 איגרת תימן, ועיין מורה נבוכים ב, לו.
8 ספר הכוזרי א, קטו.
9 דברים יז, טו.
10 יבמות מה ע"ב, קידושין עו ע"ב.
11 עיין שו"ת אגרות משה (יורה דעה ד, כו) הדין בשאלה מה נכלל היום בגדר של "שררה" שאין למנות לה גר.
12 הלכות מלכים ומלחמותיהם א, ד.
13 מצוה תצח.
14 פרקי אבות ה, יח.

נראה שאפשר לפרש את האיסור למנות גר למלך בדרך אחרת, המתאימה יותר לדברי הרמב"ם שראינו לעיל¹⁸.

הרמב"ם סובר שהגר הופך להיות כמו כל אחד מישראל ממש. הוא מצטרף לתורת ישראל והופך בכך להיות אחד מן המניין של עם ישראל. דווקא תהליך זה של הגר הוא שמונע ממנו להיות בעל שררה. על מנת להפוך לגר עליו לבטל את עצמו ואת מעמדו הפרטי, לבטל את אישיותו ואת מוצאו הקודם ולהפנות את כל כולו לכלל עם ישראל. מעמד זה של אדם המבטל את עצמו כלפי הציבור אינו מתאים לקבלת שררה. בדרך זו הלך ר' צדוק הכהן מלובלין¹⁹:

"ואלו חמש מדריגות [שהגר בכללם] אין ממנין מהם שום התמנות וראשות כי אין בהם שום הזדככות לטוב גמור ודביקות בהשם יתברך... על כל פנים על ידי ביטולם לטוב, שבכוחם לבטל עצמם לגמרי שלא להיות מהות בפני עצמם כלל רק נטפל לטוב, כעבד לאדון, ואשה לבעלה, ובן לאביו, וגר לישראל, שבשם ישראל יכונה להיות נטפל ובטל לאומה הישראלית, וכמו שמובא²⁰ שבאותו השבט שידבק יוכלל בו".

ר' צדוק מסביר שהגר בא מרקע ירוד ורע לעומת עם ישראל²¹, המונע ממנו להגיע לדבקות בה'. הדרך שבה יוכל להידבק בה' היא שהוא יתבטל לאומה הישראלית, שזהו בעצם תהליך הגיוה. מסיבה זו גר אינו יכול להיות מלך, כיוון שמלך צריך להיות בעל עמידה עצמית שאינה כפופה לגורם זה, וממילא אין לו התבטלות גמורה לעם ישראל. רק הביטול העצמי של הגר כלפי עם ישראל מאפשר לו להגיע לדבקות בה' ולתכונות הטובות של עם ישראל.

18 עיין תחומין כג, הרב יהודה זולדן, "מינוי נכרים לתפקידים ציבוריים", עמ' 351-350, שהביא עוד טעמים לדין זה.
19 צדקת הצדיק אות רל.
20 ספרי, בהעלותך, סוף פסקה עח.
21 כך עולה גם מדברי הרמב"ם בהלכות מתנות עניים (ז, א-ב).

"וכבר חנו ה' זאת האומה, רצוני לומר: ישראל, בהיותם בעלי בושת פנים, וכך אמרו, שסימן זרע אברהם - ביישנין, רחמנין וגומלי חסדים. ואמר 'בעבור תהיה יראתו על פניכם', אמרו: זו בושה. וכאילו אמר כאשר סיפר מעלת הבושה: א-להים, כשם שחנותנו בזאת המעלה, כן חון אותנו שתבנה עירך בימינו".

אף על פי שהרמב"ם מודה שישנן מידות המיוחדות לעם ישראל¹⁵, ייתכן שדברי החינוך בהסבר האיסור אינם מתאימים לשיטת הרמב"ם. זאת כיוון שראינו שהרמב"ם משווה את הגר לישראל בכל דבר, ואם כן מסתבר שכשהגר נכנס לעם ישראל הוא גם זוכה לתכונות הטובות של עם ישראל¹⁶.

אם נרצה בכל זאת לקבל את הסברו של החינוך לפי שיטת הרמב"ם, אזי עלינו לומר שהגר זוכה לתכונות של עם ישראל, אך הן אינן חזקות בו כמו אצל שאר עם ישראל, שתכונות אלו כבר עוברות בהם שנות דור.

הרב חיים דוד הלוי¹⁷ עסק ישירות בשאלה זו, ואפשר להסביר גם את דברי הרמב"ם לפי דבריו. תשובתו היא:

"אין הרשות בידינו לפרש טעמי המצוות כרצוננו, אבל במקרה דנן כמעט ברור ש**שמטעמים בטחוניים** מוצדקים אסרה תורה להמליך בישראל מלך נכרי לגמרי בן לגר ולגירות, כי מה הבטחון שאדם זה כאשר ידע את מוצאו האמתי ובן לאיזה עם הוא, ישלים עם אותו צעד שהוריו רצו בו. ושמא לא יהיה לבו שלם עם אמונת עמו החדש, והרי זו סכנה בטחונית למנות בעמדות מפתח כה גבוהות בן נכרים".

15 עיין עוד בנושא זה: הלכות מתנות עניים (ז, א-ב), והלכות דעות (א, ז) ועוד.
16 עיין בהלכות איסורי ביאה (יג, א-ד) שהרמב"ם משווה את הגרות של הגר לגרות של עם ישראל במעמד הר סיני. לכן מסתבר שהתכונות הטובות שיש בעם ישראל כעם קיימות גם בגר שעובר תהליך גרות.
17 שו"ת עשה לך רב ח, סט.

עינים במשנה תורה - הרב שלמה בן רחמים האם צריך שיהיו עשרה גברים כדי להתחתן?

לעומת זאת תרומת הדשן⁵ כתב שכיוון שכלל בידינו שהברכות אינן מעכבות את המצווה, לכן, אם אין מניין ואינו יכול לברך ברכת חתנים, אפשר לקיים את החופה ללא ברכות. אולם הבית יוסף דחה את דבריו כיוון שאין להיכנס לכתחילה למצב שיעשה מצווה ללא ברכה, ורק אם עבר ועשה מצווה ללא ברכה, אז בדיעבד אינו צריך לחזור ולעשות את המצווה - ועל זה נאמר שהברכה אינה מעכבת.

היד המלך על הרמב"ם⁶, דחה את הוכחתו של הבית יוסף, מכך שהרשב"א נשאל רק על הברכה - האם יש לברכה בהיעדר עשרה, אבל על החופה לא נשאל, וגם בדבריו אין רמז שלא לקיים חופה במצב זה.

ועוד מוסיף שכך היא דעתו של הרמב"ם⁷, שהרי הרמב"ם כתב 'ואין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה', משמע שרק בברכה יש עיכוב, אבל בחופה עצמה אין עיכוב אם יעשה ללא ברכות.

אולם לדברי הבית יוסף אין ראייה מדברי הרמב"ם, שכן דעת הבית יוסף שאין להיכנס למצב שמפסידים את הברכה בידיים, וכל מה שנאמר שברכה אינה מעכבת היא רק אם כבר נעשה מעשה המצווה ללא ברכה.

בימי הקורונה מוגבלות החתונות למספר משתתפים מצומצם. מתוך מציאות זאת יש לברר האם צריך מניין גברים בחתונה.

כתוב בגמרא¹ שכדי לברך שבע ברכות בחופה, צריך שיהיה מניין גברים, ומוסיפה הגמרא שהחתן נכלל במניין העשרה. וכך פוסק הרמב"ם²: "ואין מברכין ברכת חתנים אלא בעשרה גדולים ובני חורין וחתן מן המנין".

בזמנינו החופה מחולקת לשני חלקים, האחד הוא הקידושין, כשהחתן נותן לכלה טבעת ואומר "הרי את מקודשת לי", והחלק השני הוא החופה (בהגדרת חופה יש כמה שיטות ואין כאן מקום להאריך). בחלק זה מברכים שבע ברכות, שנקראות ברכת חתנים.

יש לשאול מה יקרה במקום שאין עשרה גברים - האם יכולים הזוג להתחתן או שמא הברכות מעכבות את החופה?

הרשב"א³ נשאל על מקום שאין בו עשרה גברים אם יברכו ברכת חתנים, והשיב שלא יברכו, מכאן הסיק הבית יוסף⁴ שאין לערוך חופה ללא עשרה, שכן אין לקיים מצווה ללא ברכותיה.

5 חלק ב, סימן קמ.
6 שם.

1 כתובות, דף ז, עמוד ב, ח.
2 אישות, פרק י, הלכה ה.
3 שו"ת, חלק א, סימן אלף, קסז.
4 אבן העזר, סימן סב.